

Camilla Collett

Taler

Gina Krog

Omstendigheter

Foredrag

1 Nedenstaaende foredrag har jeg holdt paa mange steder her i landet, og desuten
i Sverige, Danmark og Finland. Langt oppe i bygderne har jeg holdt det og for
hovedstadspublikum, i avsluttede klubber og paa store ungdomsmøter og
friluftstevner - og overalt har beretningen om Camilla Colletts liv og kamp og
5 arbeide formaad at bevæge sindene.

Ofte har jeg faat opfordring til at utgi foredraget, men eftersom der ogsaa stadig
er kommet anmodning til mig om at faa høre det - har jeg ventet med at la det
trykke.

10 Det er mindst 12 aar mellem første og sidste gang jeg holdt det. Endel forandret
er det blit i tidens løp, mest i form av tillæg og utvidelser, saa det tilsidst blev
langt.

Nu, da Camilla Colletts monument reises, finder jeg øieblikket er kommet til at
begynde offentliggjørelsen av det.

15

Mot en dunkel bakgrund stiger Camilla Colletts billed frem, naar vi ser os
tilbake i tiden. - Ingen skikkelse betegner mer end hendes et skille mellem før og
nu i vort land.

20 Hun fik denne plass i historien paa grund av sin evne og sin personlighet, men
hun fik den ogsaa paa grund af sin skjæbne og sine omgivelser, og hun fik den
paa grund av sin tid. Hun sa det ofte selv: Det maatte komme det jeg hadde at
føre frem. Hadde ikke jeg været, saa var en anden kommet som den første, for
nu var tiden der. Men vi sier, en lykke at hun var der, da tiden var der.

25

For vel var den kommet til vort land, den mægtige kulturbølge,
kvindebevægelsen, og en yngre slekt hadde optat arbeidet ogsaa uten hende,

men at det har faat det indhold, den personlighetens glød og magt som den
30 trods alt har, det skyldes først og fremst hende. Det ene menneske har git en stor
arv til hele den nye tids arbeide i vort land - for kvindernes reisning betegner den
nye tid mer end alt andet - en skat har hun git os sakens arbeidere, en tradition
av sanddruhet, troskap, sjælfuldhet - gid vi alltid maa føle hvor det forplikter,
ogsaa naar strømmen maa bre sig utover og overskylle felter hun fra først av ikke
35 hadde tænkt sig.

Det er gjennom den sidste del av Camilla Colletts forfatterskap det tydelig kan
paavises, at likesom hun bærer frem tidens tanker, saa bærer tiden hende frem.
Og ved det direkte forhold hun i den sidste del av sit liv er kommet til
40 kvindefrigjørelsens ideer utenfra og til kvindesaksarbeidet hjemme, har ogsaa
hendes første arbeider faat sin forklaring, og større betydning og større
indflytelse paa efterslegten.

Camilla Colletts, hvad man kan regne for, mer skjønliterære forfatterskap:
45 «Amtmandens Døtre», «I de lange Nætter», «Fortællinger» og smaaskisser, er
merkelig nok, epokegjørende nok - men man tænke sig hende stanset her, man
tænke sig hendes stridsskrifter borte, hun vilde faat en iøinefaldende plass i
literaturen, men hun hadde ikke kommet til direkte at ta den plass i folkets liv, i
nutid og fremtid, som hun har. Da Camilla Collett i mismod sætter titelen,
50 Sidste Blade paa den bok hun sender ut, da utfolder de første blade sig av dette
avsnit av hendes liv, som skulde faa saa stor tilbakevirkende og fremadvirkende
evne.

Og hun har merket selv at hun ikke er færdig, for der kommer Sidste Blade,
55 anden, tredie, fjerde, femte række - men hendes skrifter skal vi først se paa, naar
vi har hørt mer om hendes tid, hendes liv, hendes skjæbne.

Hendes tid - ja hendes ungdomstid falder jo sammen med vort gjenreiste folks
første ungdom. Likesom maidagen i 1814 er det tidspunkt som lyser os imøte,
60 strax vi ser os tilbake, saa er 30 aarene fremover det lysende tidsrum. En
vaarfrembruddets tid, en digtningens og en kampens tid.

«Og tidens digtere sprang som vildt stormende kongsemner frem paa scenen,
omtumlet av en tvilende, truende eller hyldende mængde», det er Camilla
65 Collett som skriver dette - «Det var en kamp som konsumeret mere vid aand og
galde end der ellers konsumeres i et halvt aarhundrede.»

Selv stod Camilla Wergeland, netop da hun skulde begynde livet, nær de
70 kjæmpende og saa til. En slank, fin pikeskikkelse, sky, bævende, alvorlig. Og, sier
hun videre, «slaget stod, og det lynede fra begge sider og dæmringen faldt over
kampen, og det var en prægtig og morsom kamp, og alle saa til, men blodet det
flød, og de kvæstede de agtede man ikke paa.»

75 Selv var hun blandt de værst saarede, for han, den ene, den vældigste af de to,
vor unge selvstændighets representant Henrik Wergeland, han var jo hendes
bror - og han, den anden, satirikeren, han den skjønne med den sterke
personligheds magt, Welhaven - han stod hende nær og blev hende kjær.

80 Selv beskrives Camilla Wergeland fra den tid af en av hendes samtidige fru
Vilhelmine Ullmann, født Dunker:
«Hendes skikkelse var saa skjøn, saa eiendommelig, at det maa regnes for et tab
at kunsten ikke har grebet den i rette tid og git den en uforgjængelig form. Høi
og stille som en statue mindet hun ved sin fremtræden om et natursyn, om lette
85 morgentaager glidende henad fjeldet, om maaneskin sagte spillende paa
vandet.»

Saa stilner kampen, et nyt billed viser sig, Henrik Wergeland er død, og hans
død har kastet en skjønhets glans over landet.

90 Og Welhaven, han har vist, at under hans negative kritikk laa en skat av poesi
gjemt, og han har set at ogsaa i landet ligger skatte skjult, som han skal være med
at løfte. Den norske romantiks tid. Vi kjender navnene inden den fylking som
da samlet sig.

95 Ogsaa her Camilla Collett midt i centret. Hun er gift med en av de mest
fremragende av Welhavens parti, er med i den kreds hvor aand og interesser
samler sig. Hun staar stille iagttagende ved sin mands side og sætter sig saa ned
og tegner tidens billed, men ikke den aandforjættende med fremtiden i skjødet,
100 nei, tiden med arv fra fortiden, landet, hjemmene, kvinderne - baksiden av
medaljen.

Og tidens store linjer taper sig. En henvisningens tid. Men i grunden spirer det
tæt og kraftig. Der gaar aar, og det samler sig igjen i en kampens og digtningens
105 tid. En stor varmebølge ruller ind. En rikere blomstring end noensinde før i

landet.

110 Da ser vi igjen hendes billed. Digterne har lyttet til hendes ord - kvinder peker paa hende. Det er kvindefrigjørelsens første gjennombrudstid i landet. 80-aarene. Men nu er hun ikke taakeskikkelsen. Fast, klar, ubøiet, ildfuld staar hun, med et langt liv i kamp og smerte bak sig. Hun staar igjen ved skillet mellem gammelt og nyt.

115 De ydre tildragelser i Camilla Colletts liv er saa kjendt at de bare behøver at mindes om.

Hun er født i Kristianssand 23 januar 1813. Hendes far presten Nicolay Wergeland, - hvem vi fra vor historie kjender som politisk forfatter, som 120 medlem av riksforsamlingen paa Eidsvold, forkjemper for norsk universitet m. m. - er av gammel norsk æt. Familien skriver sig fra gaarden Verkland i Sogn.

Hendes mor Alette Dorothea Thaulow var et skud av to utenlandske slechter, en tysk og en skotsk, men som i mer end en menneskealder hadde bodd i landet.

125 Da Nicolay Wergeland var ved riksforsamlingen paa Eidsvold i 1814, forelsket han sig i den Eidsvoldske natur, og da prestekaldet der blev ledig, søkte han det og fik det. I 1817, da Camilla var 4 aar gammel, flyttet de dit op. - For forældrene blev det til skuffelse og brutte illusioner. For sønnen Henrik 130 Wergeland blev det av betydning fra sit 9de aar at voxte op paa det sted som gjemte minderne om grundloven og riksforsamlingen. For Camilla Wergeland blev det naturensomheten. Man faar huske, det var før jernbanens tid. Reisen ind til Kristiania tok dengang ofte flere dage paa de daarlige veier. Bare flytningen ditop fra Kristianssand tok 14 dage.

135 Her lever hun sin barndomstid. Hun deltar i det praktiske liv inde i huset og læser endel med underlige skruer av huslærere - det var jo originalernes tid. Men synes at være meget overlatt til sig selv. Hun voxet op «som et pileskud om vaaren». Da hun var 14 aar gammel blir hun sendt til en opdragelsesanstalt i 140 Kristiansfeldt. Hun kom to aar efter, fraregnet lidt skolekundskap - «likesaa klog derfra som hun havde betraadt det, med et ord: fuldkommen uskikket til at begynde livets realitet.» Hendes ensomhet paa Eidsvold blir nu oftere avbrutt, idet der i julen og sommerferien samler sig et muntert selskap av søskende og venner paa Eidsvolds prestegaard.

Da hun er omkr. 18 aar gammel reiser hun ind til Kristiania paa besøk og opholder sig der i længere tid. Hun foretok ogsaa reiser til utlandet, opholdt sig i Hamburg, Paris, Kjøbenhavn o. fl. st.

150

Hun blir forlovet i 1839, gift i 41 med lektor, senere professor, juris Collett og bor i Kristiania. 10 aar senere er hun enke med 4 sønner.

Moren er død i 43, broren i 45, faren i 48, manden i 51.

155

«Ser I ikke jeg har ført eder mellem grave» sier hun i sin bok: «I de lange Nætter» - (som disse opplysninger er hentet fra). Der har hun fortalt om, hvor hun er voxet op mellem jettesterke personligheter, faren og broren.

160

Men der er to andre mænd, som fik den aller største indflytelse paa hendes liv, dem har hun ikke skildret, bare avskeden fra dem, skilsmissen, har hun sat to skjønnne, og i al sin enkelhet, gripende mindesmerker, idet hun fortæller om de to gjennomvaakede nætter, som følger paa de dage der efterlater en paa valen sansesløs av skræk. - Sine erfaringer som enke har hun senere skildret, og om sine

165

smaagutter fortæller hun i en elskværdig skisse: «Engle og Dreng». Da sønnerne voxer mere til, begynder hun et omflakkende reiseliv. Bor avvexlende i Berlin, Dresden, München, Paris, Rom. Men i de sidste aar blir kredsene mindre. De tre stationer blir Kjøbenhavn, Modum bad, Kristiania. Her døde hun 6te mars 1895. 82 aar gammel.

170

Det var i de sidste 11 aar av hendes liv jeg lærte Camilla Collett at kjende. Jeg hadde nok i min min tidligste ungdom truffet hende i hendes slæktningers (amtmand Colletts) hjem, men jeg var da alt for knuget av min egen ungdommelighet og hendes værdighet til at der kunde bli noet nærmere

175

bekjendskap.

Saa det blev først da hun var over 70 aar jeg blev kjendt med hende.

180

Naar en træffer saa gamle mennesker, saa er der enkelte, som en ikke kan tænke sig har været unge noen gang - fantasien gjør oprør naar en vil tænke sig dem som andet end gamle - der er andre, hvis ungdomsbillede en kan faa opkonstrueret, naar en lægger litt refleksion til - men saa er der ogsaa dem som alderen falder av med en gang. Man føler dem som unge. En av disse var Camilla

185 Collett, idetmindste virked hun saa paa mig. Det var vel hendes kraft og friskhed i følelsen, hendes vare følsomhet, hendes aapne interesse for alt hvad der eied liv som gjorde det, - men ogsaa helt til det ydre kunde denne ungdommelighet forplante sig.

190 Som paa en tur vi hadde sammen.

Camilla Collett fik høre om at jeg skulde op og besøke noen venner paa Eidsvold. Da vil jeg være med, sa hun - la os reise op sammen, jeg bor paa hotel, mens De er hos Deres venner, men saa møtes vi, jeg maa vise Dem de gamle
195 stederne der. Det blev avtalt, men jeg undret mig, for nylig hadde hun skrevet med stor bitterhet om hvor sørgelig forandret der var, og hvor pinlig det var at se mange av de gamle steder igjen.

Men nu drog vi omkring sammen deroppe, vi var indom flere steder og hilste
200 paa folk, ogsaa paa gaarden Mork, scenen for hendes fortælling Kongsgaard. Der traf vi eierens svigermor, en gammel gaardmandskone som i sin ungdom hadde set hende. Jo, det skulde jeg mene, jeg husker Camilla Wergeland, sa hun, jeg saa Dem naar De red langt opover veiene «De hadde endda en lysegraa ridekjole, som klædte Dem saa gott.» «Vet De, sa Camilla Collett da vi gik tilbake, den
205 kjolen hadde jeg baade spundet og vævet. De maa ikke tro jeg var saa upraktisk og uduelig i alt saa'nt, som folk nu finder paa og sier. Jeg saamen baade klippet og sydde dragter til mine gutter.» I glimrende humør var hun.

Og da vi kom til prestegaarden næsten sprang hun opover de tunge lerbakkerne,
210 i sin iver for at vise mig utsigterne og de kjendte steder.

Efterpaa - en middag i hendes hotel for os to, hvor det gik helt festlig til. Der fortalte hun om ungdomsoplevelser, muntre fortællinger, lystige historier.

215 Men ikke altid var det de lyse minder hun søkte frem - ikke i regelen. Jeg har været hos hende, da hun var mørk i sind. De kaar som et kvindeligt forfatterskap maatte lide i vort land, hvor hun skildret det: utpekelsen og forglemmelsen. Saa krænket, saa bittert krænket hun var. Folk sa, at Camilla Collett altid klaget. Nei ikke altid, men hvor hun kunde klage. Aldrig har jeg hørt noen kunne klage
220 som hun, omkring det saare punkt kunde hun kredse og virre og flakse som en fuglemor over sit rede. Jeg tror nok Camilla Collett kan ha gjort en og anden uret, i anledning de forurettelser hun hadde lidt, der var misforstaaelser, som

kunde været opklaret og utjevnet. Men hun lukket for det, hun veg bort, laaste
225 sig inde i sin bitre krænkelser. Men i regelen og i større ting hadde hun ret,
merkværdig ret, ofte har jeg erkjendt det jeg fra først av syntes var overdrivelse
helt at stemme med de virkelige forhold. Og fra egen forurettelse steg det saa til
klage over den uret og raahet som vistes andre kvinder. Og da var det som tid og
rum ikke var til. Hun kunde lide med det fjerneste som om det var nær, og ved
230 fortidens minder som om det skete i nuet. Naar hun fortalte om alle de
skrækkelige familietragedier hun hadde set eller hørt berette om i sin ungdom -
dirrende, bævende, fortalte hun det. I fortalen til «Amtmandens Døtre» sier
hun, at de smaabidrag hun meddeler i boken til en «fædrelandsk kvindehjertes
historie» er gjengit med al moderation, med al nødvendig hensynsfuldhet. Ja
235 det tror vi nok. Ja - og i den store anklage der hadde hun da ret, evig ret. Og
netop hendes følsomhet lot den komme saa mangfoldig sterk igjen.

Kunde hun saa faa klage ut for en forstaaelsesfuld tilhører, saa blev det bedre
med hende, saa kunde det gaa over til lettere og lysere ting. Hun kunde mitt
240 under sit omflakkerliv vise den elskværdigste gjæstfrihet, mer end en aften har
jeg tilbragt i hendes pensionat eller hotel og gaat fra hende i en stormende løftet
følelse, en forutfølelse av den aandens seir vi engang skal vinde.

Jeg har set det fremstillet som om Camilla Collett i henseende til vor sak var en
245 mildhetens genius, en utjevnnende indflytelse, det er blit fremhævet som en
maning til senere forkjæmpere. Ingenting kan være usandere. Hun var djærv,
utpræget djærv, uforsonlig, naar det gjaldt sak, æggende kan jeg si hun var. Jeg
husker flere smaa træk. Der var en forfatter som hadde skrevet mot Laura
Marholm i «Nylænde». Vi var begge enig om det var for litet hvast. «Jeg sitter
250 og venter paa slaget, hvorfor slaar hun ikke?» Det var indignationens nerve hun
syntes kvinderne manglet, den nerve hun selv aldrig blev lammet paa.

Der er undertiden kommet beskyldning for mandshat til senere forkjæmpere, og
man har som motsætning pekt paa Camilla Collett, men hun blev i sin tid
255 beskyldt for det samme bl. a. av Georg Brandes, som hun selv imøtegaar baade
med skarphet og værdighet. Der var da like litet, eller om man vil, like meget i
beskyldningen mot den ene som mot den anden. Folk er jo ikke fine i
distinktionerne, ikke engang den literære kritiks spidser er det altid, og naar de
hører anklager mot de magthavendes magtmisbruk, saa tror de det er
260 personerne, kjønnet, det gjælder. Men Camilla Collett kunde gi dette sit
saakaldte mandshat et rent epigrammatisk djervt uttryk. Jeg husker engang der

var fore i Stortinget om bevilgning til fødselsstiftelse, og saken var faldt, Camilla Collett var i oprør:

265 «De herrer skulde forstaa, at det skulde være landets første stiftelse - hvis de herrer mænd da forøvrig ønsker at komme til verden.»

Det som voldte hende den mest intense smerte var den maate hvorpaa kvindeligheten uærbødig blev undersøgt, aandelig dissekeret i literatur, i kunst.

270 Hun paastod det var gourmanden som altid vilde ha mer pirrende stimulanser, og netop denne blottelse av kvalens nerver gjorde dem iskold for lidelsen i virkeligheten. «Husk nu paa det,» sa hun til mig engang, mens hun gik heftig op og ned paa gulvet, «nu er det mændenes tur at komme paa dissektionsbordet og under kniven.»

275

Hvad Camilla Collett mest reagerte mot, naar hun traf det hos mænd, var hensynsløshet, overmot og kulde. Ingenting kunde forsone hende med det. Den største genialitet blev for hende ingen formildende omstændighet. En Goethe, en Byron bekjemper hun likesaa vel som en middelmaadighetens bedsteborger, 280 naar de piner og saarer kvinder. «Gamle umættelige pascha Wolfgang!» sier hun om Goethe i Weimar i de unge pikers kreds. Det er slikt som fornærmer den gjennemsnitts literaturtraver, men som for andre virker saa forfriskende opi al den kvalmende røkelse i heltedyrkningslauget. Mænd som hadde et mildt sind og ridderlighet kunde vinde hendes trofaste venskap, om de ikke var saa 285 aandsoverlegne. Men dette hendes hat til den mandlige haardhet og kulde og overmot hadde da livet utviklet i hende, det hang sammen med hendes eget livs tragedie.

Saa enig jeg kunde være med Camilla Collett i hendes vurdering i sin helhet - saa 290 syntes jeg, at hendes fordring til den fuldt færdige ytringsform kunde gjøre hende for blind for andre værdier. Men dette krav var da i samklang med hendes hele kunst- og literaturopfatning og - med dens begrænsning. Det overvættes rike og frugtbare, som skyter frodig og hensynsløst frem og bryter formen eller skaper sig sin egen form i øieblikkets glød er ikke for hende.

295

Men hun taalte gott andre opfatninger, interesserte sig for andres dom, baade naar det gjaldt literære og andre emner, hendes respekt for individualiteten var fin og skjøn, hun bekjemper alt det husbagte filisteragtige i dom, middelmaadigheten, som ikke tillater mennesker at være forskjellige. Ingen har 300 talt hvassere ord end hende om middelmaadighetens uutgrundelige

overlegenhet.

305 Men hendes smak krævet som sagt modenhet. Heller, sier hun, «modne pærer end sure ferskener, helst modne ferskener». Jeg tror nok hun syntes Welhavens digte var deilige modne ferskener, og at meget av hendes brors digtning var altfor umodent til at læses. Men kom det til de to personer selv, saa blev det anderledes. Henrik, sa hun, hadde et fond av ærbødighet og ømhet, hos Welhaven var hjertelivet udyrket.

310

Men det brusende vældige i digtningen, og hvad der ikke hadde helt utformet sig, det interesserte hende ikke. Selv har hun jo ikke lyrisk bredde. Man kan ikke kalde hende en rik fantasifuld digternatur. Nei, slankt og fint skyter hendes talent op, som hun selv, sitrende, smidig - en psycheskikkelse.

315

Saa som Camilla Collett elsket skjønnhet og kunst, og saa meget kunstnerisk arbeide hun end la i sit forfatterskap, saa var hun meget langt fra at være æstetiker, naar dermed menes en som har en æstetisk livsanskuelse. Nei, like det modsatte. Det var hjertet som vurderte alt, det var følelsens ægthet hun krævet
320 og virkelighetens varme. I virkelighetens verden kjæmpet hun for det sjæleliges, det menneskeliges ret. Her laa hendes genialeste evne, en moralsk intuitiv evne, en saare skjønn og sjelden gave. Og kom man hende nær, da merket man, hvad ægthet, sanddruhet og urokkelig troskap der var i hendes karakter. Alt det man har hat at si paa hende, hendes vanskelighet og fordringsfuldhet, rastløshet,
325 urimelighet, heftighet, - hvor smelter det ikke alt hen i forstaaelsens sol. Men der var noet sky og sart ved Camilla Collett. Mange kunde lære hende overfladisk at kjende, men alt det som kom frem i sympatisk samvær, alle de smaa fine træk - det er det som danner det rørende billede, ja rørende, hun hadde saa meget av barnet i sig.

330

Camilla Collett er saa subjektiv i sin digtning og saa personlig i sit væsen, hun var det personligste jeg har kjendt; og har man desuten en nøkkel til forstaaelse, saa stiger hendes billed klarere og klarere frem, eftersom man læser. Og naar jeg nu efter hendes død læser:

335

«I de lange Nætter» er det med den dypeste vemod. Og det billed av hende jeg da ser klarest er ikke det stilfærdige og samtidig livlige barn, som farer omkring ved elvebredder, eller som sitter bortgjemt med hodet ned i alle de spændende romaner, eller som klær sig ut og gir teaterforestillinger med lidenskapelig begeistring. Heller ikke ser jeg hende som den drømmende idealistiske unge

pike, som sværmer omkring alene i naturen eller som er sammen med brødre og søstre, venner og veninder paa landturer og glade utflugter.

345 Nei, jeg ser hende efter forandringen er foregaaet med hende. Jeg ser hende ride gennem skogen i sin lyse ridekjole. Om munden det smertefulde drag hun fik for livet, øine med lidelsens kloke blik. Først rider hun langsomt, hensunken i sig selv, saa hurtigere med blikket stivt fæstet frem, fortere og fortere, frem paa veiene, gennem skogen, forbi våndene - jagende urolig i større og større kredse, og tilsidst utvider scenen sig for ens indre øie, det blir Europas lande hun jager
350 igjennem, flagrende urolig, søkende hjem for at finde fred, ut for at finde lise. Og hesten vil ikke stanse, - - - før der samler sig folk omkring.

I «I de lange Nætter» fortæller hun om den begivenhet som bragte forandringen.

355 Hun sitter alene ute i vaaren. «Ja, min sjæl var rik og fuld dengang, den var tung av haab og livets hele sødme. Da kom der et brev, det var endda rosenrødt, som man dengang ofte brugte brevpapir. Da jeg havde læst det, og det var gledet ned paa sandet, saa det saa uskyldigt ud, som om det var et blad faldt ned av træet
360 med de andre blomsterblade. Og det havde dog været vegtigt nok det lille blad til at knuse et haab for denne verden - - -

I den time brast et baand mellem naturen og mig, som aldrig skulde heles, og jeg elsket den ikke som før.» - Hvor sandt, det i følte man. Et baand var brustet.
365 Hun var en stor beundrer av skjønnatur, men aldrig kunde hun fordype sig i den, finde lykke og hvile ved at være alene med den. Det blev det tragiske, hun var ikke glad i ensomheten, hun tydde til mennesker, men blev henvist til ensomheten, fordi der var saa faa mennesker, som delte hendes syn, hendes sympatier.

370 Ja der var en krise i hendes liv, som med engang forandret alt. Hun elsket og blev skuffet. En gammel historie, sier man - ja men en ny historie begynner - gudskelov.

375 For denne smerte blev indvielsen til hendes liv, denne saa dypt lidelsesfulde oplevelse, den samme som rev hende ut av sin barndoms paradys, av sin drømmeverden, som saaret hendes stolte unge hjerte saa dypt - uten den hadde vi ikke hat Camilla Collett. Kanske nok hadde vi hat hende i litteraturen, men

380 aldrig som den apostel for hjertets liv, for følelsens ret, for kvindernes sak hun blev. Der fører mange veie til det centrum, en føres ved smertens, en ved glædens overflod, en gjennom ensomheten og en gjennom samvær med mennesker og under kjærlig varetægt.

385 Og den nye historie er det, at det som blev til saa dyp græmmelse for livet, det blev ogsaa til livets ophøielse, til evners vext og utfoldelse. Jeg vet det sikkert, at det samme som tok livsens sødme fra hendes ungdom, det steg frem som sødme og klang i hendes digtning, som mot og marg i hendes kamp. Slikt har en ofte hørt om mænd før, at for dem blev en stor følelse indvielse - men for kvinder? til
390 død, til resignation til et farveløst eller et hæslig liv - ja læs «Amtmandens Døtre.»

Det er vel kjendt at det er Welhaven, som var Camilla Colletts ungdomselskede, og saa meget er nu kommet frem om det, at jeg synes der fordres mer. Jeg har i
395 mit eie avskrift av et brev til hendes gamle veninde Thora Hansteen, hvor hun selv har git hvad hun kalder «en saa sammentrængt som mulig gjengivelse av de vigtigste momenter i denne min ungdomstragedie.» Foranledningen var en artikel av fru Ullmann i Nylænde hvor hun omtaler endel digte av Welhaven, som fru Collett har noet nærmere at si om. Jeg anfører bare det som er
400 nødvendigst til forstaaelse av forholdet, og som kan belyse de breve fra Welhaven til Camilla Collett, som er fremkommet i «Samtiden.»

405 I snart 60 aar har gravens taushet ruget derover. Jeg har i disse dage overvundet mig til at læse noget derav, det skal ske fra det rolige ubestikkelige klarsynets standpunkt, som man mer og mer tilvinder sig, naar man selv nærmer sig graven, vent derfor ingen sentimental fortolkning derav. Har jeg før syntes det var en umulighed at nævne denne sag, vil jeg nu føle en lettelse ved at omtale
410 den til en gammel trofast veninde der kjender begge parter.

Welhaven og jeg saaes første gang i 1831. Han var da huslærer i den familie hvor vi siden uundgaaelig maatte mødes, Herres familie.

415 Der gik 4 aar hen, inden jeg modtog det første brev der skulde bryde isen, for desto uryggeligere at fæstne den igjen. Han trængte maaske dengang til en gjenstand for den erotiske side av sin digtning (neppe den sterkeste!) og han

valgte mig ulykkelige.

420

Hvad jeg har lidt i disse kampens og kvælnings aar, vil den kun ret forstaa, som kjender lidt til den følelsens dybde og seige udholdenhed der ligger til min slegt. (Camilla Collett nævner her en nær slegtning, som var blit ulykkelig, og fortsætter) - jeg kom hjem fra institutet i Kristiansfeldt, nu skulde jeg begynde, og jeg tog det ikke mindre grundig - om jeg end ikke kastede mig ned av
425 laavebroen som Henrik. Jeg var omtrent døende da far tog mig med til Paris for der at raadspørge læger. Det var i sommeren 34. Styrket paa legem og sjæl efter besøg i Amsterdam, Hamburg, Kjøbenhavn kom jeg hjem for at begynde kampen igjen med den mand, av hvem fru Ullmann har git en saa træffende
430 skildring i «Nylænde», det genialeste der nogensinde er sagt om ham - begynde kampen med mig selv.

435

Og undgaaes kunde den ikke. Ingen av os var endnu ret optaget i vor bys høiere selskabelighed, som vi senere blev det - mødtes altsaa saa godt som alene i Herres lidt stivt formede familiekreds.

(via Günthers kafé, Kirkegaden, nu helt ombygget, hele nederste etage).

440

Imidlertid havde den stakkels Bernhard fattet denne lidenskab for den unge gjest fra landet, der skulde blive saa skjebnesvanger for denne, en slags forgudelse, der da den jo ikke kunde føre til noget for ham selv, formede sig i et ligesaa lidenskabeligt ønske at forene de to, han satte høiest i verden.

445

I april 35, (jeg hadde dengang overført mine bybesøg til den Dirikske familie,) modtog jeg efter min hjemkomst fra et saadant, et brev fra denne selvbestaltede mellemmand, hvori han utbreder sig om de følelser der besjælede Welhaven, idet han citerer flere ytringer derav.

450

Svaret kan De nok tænke Dem Thora: reserveret, avværgende, rigtig et diplomatisk mesterstykke.

455

Nu kom Welhavens brev. Hovedindtrykket derav var at min tilbageholdenhed mishagede ham. Han karakteriserer enhver sand følelses fortielse som en ynkelig avhængighed af formerne af et jammerligt samfunds smaalig despotiske forskrifter og lære, dette tilsat med nogle gaadefulde hentydninger til sine egne over al saadan smaalighed ophøiede følelser.

Hvad tror De Thora en stakkels uerfaren ung pige, lige overflyttet fra
460 søsterhuset i Kristiansfeldt til den Eidsvoldske naturensomhed, der endnu vilde
alt idealt, der havde taget sig selv i ed paa at være sand, sand i alt hvad det end
skulde koste, hvad tror De hun kunde gjøre ved en slig opfordring til at være
det? og hjertet skriger tal!

465 Svaret var en tilstaaelse, men kun det. Jeg skildrede ham, hvad ogsaa jeg havde
tænkt og følt hvor jeg mangengang maatte synes kold og udeltagende. Det var
en tilstaaelse, ikke en erklæring. Den aandede hverken haab eller glæde.

Welhavens svar var et langt, meget langt brev.

470 Mere utprægede tilstaaelser av hvad han havde følt dengang og dengang - ganske
i en elskers tone. Vi har jo ikke talt sammen alle disse aar, undertiden var De mig
en fuldstændig gaade. - Men nu skulle vi det, nu skulle vore sjele feire sin
forening. Bernhard er os tro, han vil sørge for uforstyrrede møder og
475 sammenkomster - vi skal vise verden, at vi kan sætte os ud over dens elendige
sneverhjertede former etc. etc. «Men vi vide jo begge, at hverken De eller jeg er
skikkede til at optage det med virkeligheden» (nei jeg vidste det virkelig ikke)
det praktiske livs opgaver ligger ikke for os etc.

480 Dette var omtrent indholdet rigelig tilsat med bitre udfald mod mine egne.
Feiden var da for alvor begyndt, og han følte sig naturligvis den eneste
forurettede i denne.

Jeg besvarede ikke dette brev. Hvad skulde jeg svare? Man kunde maaske synes
485 jeg skulde modigt stillet min opfatning av kjærlighedens væsen op mod hans,
forfegtet at den sande følelse skyr intet, dens maal og med er i livet for og med
hinanden, hvordan det saa end gaar - Kort her havde anledningen været til at
give et stakkels forpint hjerte luft.

490 Men jeg gjorde det ikke. Jeg lod ham gjennem Bernhard vide at jeg kunde ikke
gaa ind paa et forhold, som det han foreslaar og bad ham lade mig i fred.

Kom saa ikke og sig at jeg har været den forsmaaede ligeoverfor denne mand. Jeg
har tilbagevist hans forslag, jeg har aldrig gjort ham noget.

495

Og dog, med den almindelige begrebsforvirring tilsat med den feige blinde
forgudelse, hvormed familierne i vor by omfattede ham og tog ubetinget parti
for ham i hver strid med mine, vil der vist ikke have manglet paa hin udtydning
500 af mit forhold til ham. Ligeoverfor Welhaven havde Christiania by havt en stor,
en smuk mission at opfylde, familierne her kunde virket meget til at faa hans
gode sider frem, men jeg tror før de virkede til det modsatte.

Forfølgelserne av mig blev ved. Jeg modtog, det var i løbet af 1835, breve av den
505 besynderligste beskaffenhed.

Han omtalte i et av disse en baadfart en deilig sommeraften aaret før sammen
med fader og mig. Vi havde avlagt Herres, der den sommer boede derude, en
avskedsvisit før vor avreise til Paris, der skulde gaa for sig dagen efter med
510 «Haabet» der ligger for anker «- saa hedte skuden ganske rigtig (hun henviser
her til digtet «Marie») og vi havde til min overraskelse truffet W. derude. Han
skildrer deri den dumpe knugende stemning, der rugede over denne baadfart.
«De var bleg og taus, jeg stod og betragtede Dem - jeg kunde have grebet Dem i
mine arme og styrtet mig i dybet med Dem.»

515 Et andet brev fra Kjøbenhavn indeholdt hint digt der ligesaalidt passede til den
virkelige situation. (Første brev i «Samtiden», fru Collett citerer digtet indtil
dette vers)

520 «Paa Dagen fulgte en dunkel Kvel,
Med Stjerners Slør om Panden,
Da tog de et smerteligt ømt Farvel,
Og skimtede knap hinanden.»

525 Et andet saadant brev sluttede saaledes.

«Camilla! naar bladene falder av træerne, da er det tid at skilles!»

Ja herregud! jeg forlangte aldrig noget andet! Men naar jeg modtog slige breve
530 oppe i mit ensomme hjem, bad jeg Gud bevare min forstand.

Det var ikke til at holde ud. - - - Den eneste opmuntring i mit ensomme liv
hjemme, besøgene i byen, blev da ogsaa forbitret mig, nu traf jeg ham overalt
ude.

Da derfor opfordringen fra mine venner i Hamburg til at komme derned
fornyede sig, gav fader sit minde til at jeg »flygtede» derned. Det var i august
1836. - -

540

Her blev Camilla Wergeland i tre fjerdingaar. Der bødes hende mer end en
hædrende anledning til at blive fast borgerinde inden deres kreds men,
545 fortsætter hun:

550

Jeg forblev i mit indre trist og længtende kunde ikke beslutte mig til at gribe
denne udvei.

555

Jeg skrev ham til og bad ham tilgive om jeg havde skuffet ham i noget,
afstanden, der nu var indtraadt mellem os, gjorde det venskabsforhold han
havde foreslaaet muligere at gennemføre - foreslog ham at korrespondere, jeg
skulde være ham en trofast søster.

Svaret var holdt noksaa gemytlig. Men en vis spottende underklang kunde ikke
undgaa mig. Han kalder mig en kjær syster. Der maatte mere til og det kom.

560

Hun fortæller om en oplevelse i Hamburg som blev til sladderhistorier hjemme,
og om meget saarende uttryk fra Welhaven i den anledning.

565

Da brast den sidste streng, der med næsten dæmonisk magt havde knyttet mig til
dette menneske, en ubeskrivelig foragt fyldte mit hele sind, det var som jeg
befriedes fra en knugende lænke. - - -

570

Saaledes kom jeg hjem sommeren 37. To dage efter bragte Bernhard Herre mig
et brev fra ham som jeg trods overbringerens indstændige bønner sendte
uaabnet tilbage. Stakkels Bernhard han kunde ikke slippe sit haab at se disse to

Da Camilla Wergeland i 1839 forlovet sig, søgte hun et møde med Welhaven for
580 at faa forsoning - men det fik et uheldigt utfald. «Han havde ikke villet give
hendes følelse ly i et trofast forhold» men taalte heller ikke den fandt ly hos en
anden - den sterkeste jalousi uden kjærlighed. Hun tar skræk efter dette - og der
gaar tyve aar hvor, sier hun, de knapt møtes. Da de saa møttes, var han gift og
hun enke, hans hustru, som var blit fru Colletts veninde, bragte dem sammen
585 og der blir forsoning. «Hvilken usigelig fred laa der over disse møter.»

I den fredens tid var det hun sendte et litet uddrag av sine optegnelser til
590 Welhaven og fik det brev til svar som er offentliggjort i «Samtiden». Det lød
saa:

22de juni 1859.

Læsningen tilendebragt, og jeg sidder endnu hensunken i erindringen. Ak hvor
595 uerfarne og raadvilde vare vi begge.

Indtrykket er saa smerteligt; jeg kunde hverken slippe Dem eller holde Dem fast.
Mit liv var dengang idel anstrengelse i savn og slid: jeg kjæmpede for min
udvikling og var dertil daglig som det jagede vildt. Saa fristede jeg da livet ved
600 den tanke at jeg dog var elsket. Men først nu ser jeg hvorledes De har elsket mig.
Ak, dermed er alt forklaret, ogsaa dette: at jeg higede efter forstaaelsen og kunde
ikke slippe Dem, naar De vilde vige tilbage. Forunderlig mægtigt som til et
gaadefuldt fjerne, har jeg følt mig hendraget til Dem, og De var jo fjærn altid,
fraværende, paa flugt i selve nærheden og trods vore sjæles samklang. O tilgiv,
605 tilgiv fremfor alt, at jeg nogensinde har kunnet dømme Dem haardt, fornegtet
Dem, thi De skulde stedse have været mig hellig, saavist som De er det nu. Tilgiv
mig ganske, fordi jeg angrer af hjertet, og fordi erindringen har ladet os ene med
hinanden midt i den vrimmel, der omgiver os.»

610 ***

Jeg vet dette brev var Camilla Collett meget dyrebart, men hun slutter sit brev

til Thora Hansteen med disse ord:

615

I en dagbog ført igjennem hine ungdomsaar har jeg indlagt min kjærligheds skriftemaal. Den ligger der endnu den dag idag, urørt som eventyrets skat i hulen, intet menneskeligt øie har nogensinde skuert den. Han vidste om skatten han drømte om den, besang den i smukke vers, men han var ingen Alladin til at hæve den.

620

**

Det fredelige samvær blev avbrutt paa nyt, men uten fiendtlighet.

625

Merkeligt er det hvor ofte smerten har brutt op i hende paa nyt, og herjet hende - og paa en eller anden maate befatter hun sig med hans personlighet hele sit liv. Da jeg kjendte hende, tok hun revanche, hun saa det hele fra et høiere stade - talte nok fremdeles med beundring om ham, men paaviste samtidig aarsakerne til hans feil.

630

Hvis Camilla Colletts ungdomsoptegnelser blir utgit, blir det av stor interesse at sammenligne dem med det brev jeg her har oplæst av.

635

Ja hun hadde troskap i følelsen og dybde i smerten, men hun hadde ogsaa en umaadelig livsevne, og hun kom efter denne krise ikke til at vælge det, som hun hadde i tanke, men som for kvinder i de dage, ifølge hendes erfaring, var døden eller værre end døden, den ugifte kvindes lod i vort land. Hun skildrer det i «Amtmandens Døtre.» Der er gifte kvinder som er grænseløst ulykkelige, nedværdigede, og som visner hen og dør - men representanten for de ugifte slaar dog rekorden, hun som skriver breve og river itu, strikker strømper og rækker op igjen. Det saa imidlertid farlig nok ut, syntes hendes mor, naar hun avslog alle de gode tilbud, men tilsidst drev hendes instinkt hende til at vælge den mand, som virkelig hendes følelse kunde finde ly hos. Den ædleste ven, den ridderligste som findes kunde. De skjønneste ord uttaler Camilla Collett om ham. Deres forhold aabenbaret dem hvor enige de var i alt, og hvor uenige med verden utenom. Men deres egteskap varte bare i 10 aar. Saa kom den gjennomvaakede nat efter den frygtelige dag, - to eneste paa en ø midt i det store øde hav - den ene blir igjen, hvorledes kan man ogsaa fatte det? - Men mens de hadde været sammen, hadde han vakt tillive i en forkuet sjæl hvad der ellers maaske vilde ligget evig begravet, det var han som gav støtet til at hun blev forfatter. Likesom hendes

650

ungdoms sorg hadde lagt sæden i jordbunden, saa fik senere livets varme det til at spire op.

655

Det første Camilla Collett utgir paa tilskyndelse av sia mand er en del skisser, deriblandt «Strikketøisbetragtninger» i dagbladet: Den Konstitutionelle 1841. Senere kom de ypperlige fortællinger «Kongsgaard» og «Et Gjensyn.» De som lægger den snevert artistiske maalestok paa digtningen, vil vist anse disse for det ypperste hun har skrevet, idet de store ledende ideer og den mer utprægede tendens her ikke viser sig synderlig. Efter dette kommer hendes hovedverk fra den periode, Amtmandens Døtre. Første del blev planlagt sammen med hendes mand som medarbeider, men blev først færdig skrevet efter hans død i 53. Den vakte en uhyre opsikt. Anden del er skrevet raskere, dikteret fra et sykeleie, færdig 55. De to dele utkom hver for sig og, som det tidligere, anonymt.

665

Der kunde trænges mindst et særskilt foredrag for at faa skildret denne merkelige boks stilling i vor literatur og forhold til vort aandsliv. La os erindre, at den første tid efter adskillelsen fra Danmark var meget fattig i literær henseende. De interesserede levet paa den nye danske literatur, som netop da hadde sin guldalder. Men paa fortællingens og romanens felt var ikke stort at hente derfra heller. Naar man hadde sat til livs Mauritz Hansens skildringer fra smaabylivet, saa grep man til de importerede sterkt taarepressende romaner, som, sier Camilla Collett, man i slitte bind og i en forfærdelig oversættelse kunde finde paa næsten hvert familiebord. I disse var folks beholdning av smukke og ømme følelser flygtet over fra virkeligheten.

675

Saa kommer - i et naturlig, levende, gratiøst sprog - en kunstnerisk beaandet fortælling om livet selv, om virkelige menneskeskjæbner, fortalt med alvor, finhet og humør. Og det om mennesker, som er folk like ind paa livet i eget land. Det er umulig at beskrive, sier Camilla Collett, den forundring det vakte «dette blik ind av vore egne vinduer.» Endnu inden anden del av boken utkom, hadde personerne og deres skjæbner vakt den vidunderligste deltagelse. Hvorledes vil det gaa de unge? Vel ikke for slemt? Jo, efter folks smak gik det dem for slemt. Anden del likte man ikke saa godt. Men senere slegter har forstaat bedre. Boken har en merkelig evne til at holde sig frisk og ny gjennom tidsperioderne. Da den realistiske digtning, problemdigtningen, utvikler sig i vort land, ser man med studsens, at vi der midt i romantiken har virkelighetsskildringen. Da løsenet blir den psykologiske roman ser man at der er den psykologiske roman. Og endnu den dag idag synes mange unge piker, at

685

690

det er en morsom og deilig bok, og de som har samlet livets erfaring læser den omigjen med ny beundring. Naturligvis kommer adskillig at virke mer og mer gammeldags i sprogdragt, i konstruktion og anordning.

695

Naar der f. ex. sies om helten: «Vi forlader ham her rolig en stund, og i det vi foregriber de iagttagelser, som han selv først efter længere tid med sikkerhed kunde anstille - vil vi gjøre læseren kjendt med et par individer» o. s. v. - nu saa er dette saant som nutidsforfattere ikke skriver. Men saa er ogsaa boken nu
700 naadd frem til det klasiske stadi, da det gammeldags klædebon bare gir forhøiet charme. Det er vor sociale roman i større og dypere forstand end noen av Lies og Kjellands skildringer.

Bokens problem, dens spørsmål, er efter forfatterindens egen forklaring dette:

705

Kvinderne henvises til følelsen som det eneste. Nu vel, hva gjør man saa med denne følelse man til stadighet besynger.

Hvad betydning har hendes sterkeste sjælekraft for samfundet? Hvilken øm
710 agtelse vises denne skat? Bokens personer gir svaret. Den foragtes, forhaanes, hun plyndres for den, eller den dreies om til løgn og forvirring i hende, hun utsuges av den og visner hen, og de ædleste mænd tar skade paa sin sjæl med det samme.

715 I bokens heltinde Sofie har fru Collett git meget av sit eget portræt, der er adskillig i billedet jeg kjender igjen, selv den eiendommelige hurtige, flyvende gang. Men hendes egen skjæbne er det bare momentvis. I den mand Sofie elsker, Kold, har forfatterinden skildret sit mandlige ideal. En fribaaren human personlighet med dannelse i vuggegave, som har den største ærbødighet for den
720 kvinde han elsker, for hendes følelse i sin ægthet og sanddruhet, som har en ny, mere saliggjørende ide om det kvindelige, og det ikke bare i teori. Hvorfor finder saa han og Sofie ikke frem til hinanden? Et usselt slumpetræf kommer imellem. Camilla Collett forklarer selv: netop dette er fortællingens tragiske hovednerve. Hun mener at under det tryk som var lagt over kvinden: taushetens,
725 resignationens, underkastelsens er hendes lykke ikke sikrere end det er at vinde et enkelt lod i det store garanterede statslotteri. Og ganske vist blir den hele bok, saaledes som temaet kjærlighet varieres der, sjælfuldt, tungsindig, i stadig ny belysning, et overbevisende anklagedokument mot samfundet - en fædrelandsk kvindehjertets historie i hele sin sandhet. Men i forholdet Sofie og Kold er der

vel noet mer omfattende end en fædrelandsk historie. Det er som hun sig selv ubevisst har rørt ved selve elskovsfølelsens drama eller tragedie, som om der skimtes litt av de underliggende love, som lar den kjærlighetsfølelse som har for stort vingefang fly bort fra lykken - kanskje for at tjene større formaal.

735

I boken er som bekjendt indlagt et avsnit: «Margrethes Dagbog.» Her er mer av hendes egen skjæbne. I Margrethes dagbog spørger de igjen, disse en bitter livserfarings triste indtryk - sier hun i det omtalte brev.

740

Men Camilla Collett er allikevel ikke Margrethe. Den døende Margrethe er en fortidens representant, Camilla Collett en fremtidens. Hos hende utslukkes ikke livet ved den store følelse, det blusser sterkere av den.

745

Men i lange passager i boken er det Camilla Colletts egne meninger som kommer direkte frem f. ex. da hun taler om den uegte kjærlighet hos kvinder, drivhusfølelsen, tilfældighetens umodne frugt, den matte reflex av mandens begjær der opstaar av et sammenspil av smigret forfængelighet, fornuftig beregning og en nedarvet underkastelsesvane. - Det er denne manden tar tiltakke med, han forlanger ingen bedre og erobrer han den ovenikjøpet med litt møie, er han stolt som en Gud.

750

«Naar det var mulig burde mændene aldeles ikke vælge. De vælger mest efter sanselige indskydelser; de sætter besiddelse over alt. - Kvinderne burde heller ikke vælge, de er saa lidet udviklede, at de ikke engang kan vælge fornuftig av fornuft, man vilde forfærdes ved at se de motiver, der ofte bevæger dem til at tage imod et tilbud. De saakaldte stiftede partier indeholder derfor ofte en større betryggelse for den gjensidige lykke end man tror, man skal ikke foragte dem.» -

760

Selv vil hun at den kvindelige følelse skal være den ledende, det gaar som en hovednerve gjennom hendes lære. Hun kommer stadig tilbake til det. Han har den mest ubetingede tro paa denne helligdom i den unge pikes bryst, den stolte, sky, hengivelsesfulde følelse, hun er forvisset om, at fik den de rette vilkaar, vilde den gaa som en riktbefruktende strøm gjennom livet. Og ikke bare den unge kjærlighet - nei kvindefølelsen i sin omfattende mening maa ta ledelsen, skal samfundet ikke forkomme. Den værste usædelighets aarsak er at den ringeagtes. Og da senere i hendes liv ropet fra en leir lyder til kvinderne: Vær fri og elsk som frie mænd elsker - da ryster hun paa hodet av de sødt klingende fraser. Og

765

770 hendes raad kan sammenfattes saa: Vogt jer for den følelse, som bare er en
avglans, en kopi. Vogt jer, at I ikke paa nyt gaar ind i trældom hvor det bedste
kvæles og tilintetgjøres. Gaa ind i eders egen helligdom, lyt til det oprindelige,
ukaldede, føl det sjælsbeaandedes hele forrang. Vogt jer for hydraen, den
løsslupne styrke - ti det bærer i avgrunden. Og da hun oplever, at kvinder gjør
775 sig til apostle for begjærets avglans, da smerter og harmer det hende dypt, men
ikke den mindste revne slaar det i hendes geniale tryghet og tillit, hun forstaar
aarsaken, at ogsaa dette er følge av uthungring og trældom. Og hun inspireres
paa nyt av sin store tro.

780 Ikke før i 60-aarene utkommer nye skisser: «Forskjellige glæder» og
«Oktoberfantasier» det sidste et varmt indlæg mot dømmesyke og sladder, især
kvinderne indbyrdes. Hun kommer tilbake til dette ofte: kvindernes behandling
av hverandre. Hun sier ensteds at de insekter som heter Marihøner minder om
kvinderne under vore hjemlige breddegrader, naar der ikke er larver nok til
785 næring, tærer de paa hinanden indbyrdes. Og ensteds taler hun om, at
underkuelsen har hat den allersørgeligste virkning paa kvinderne, ringeagt for sit
eget kjønn og servil respekt for magten. Deraf det fænomen, at bestræbelserne for
at hæve og forbedre hendes kaar møter ofte den lidenskapeligste motstand hos
kvinder selv. Ja, dette sier hun mange aar efter op i kampen - ved den tid jeg taler
790 om er hendes meninger endnu hyllet i digtningens klædebon.

I 1863 utkommer I de lange Nætter - like beundringsværdig ved sit indhold
som ved sin form, et memoire bind uten et dødt punkt. Det ser ut som hendes
prosastil ikke kan naa høiere i elegance og ynde, men den skal tilegne sig nye
795 kraftige egenskaper. «Sidste Blade», Erindringer og Bekjendelser, kommer saa.
Det handler om løst og fast - mest reisebeskrivelser, men man føler det nærmer
sig noet væsentlig. I «Anden Række» har vi det, det er kvindens stilling. Det er
et merkelig genialt, indholdsmættet litet bind. Camilla Collett fortalte mig at
det var det Henrik Ibsen var mest paavirket av. Dette er daarlig økonomi fru
800 Collett, sa han til hende, her er jo tanker nok til mange bøker.
Ja, sa Camilla Collett, det er nu min kunst.

Og interessant er det at se, hvordan hun forholdt sig til sin kunst. Hendes
indtryk er absolut umiddelbare og helt hendes egne, de kom ikke ved refleksjon,
805 men ved følelse og sjælelig fornemmelse, hendes blik er skarpt, hendes domme
hurtige. Men hvis man tror hun arbeidet hurtig, tar man feil. For i sproget, som
bragte indtrykkene frem, var lagt et omhyggelig arbeide - her var kunstneren

810 fremme, stilkunstneren. Det gjaldt at faa uttrykket saa indholdsmættet og knapt
og smidig som mulig. Alt paahæng maa bort. Og ordene hvæsses og slipes og
veies og maales. Selv om det bare gjaldt smaa-artikler til aviser, har jeg været
vidne til hvor møisommelig hun har spekuleret paa ord og smaavendinger. Men
denne stræben har da ogsaa i Camilla Colletts bedste polemiske skrifter gjort
ordene, sikkert rammende, sætningerne falder rent som sværdhug og kaardestøt.
815 Og hvor tunge og rike paa indhold uttrykkene. Som modne skinnende frugter i
løvet hænger de.

Erindringer og Bekjendelser omfatter tidsrummet 68-73. Det er tydelig at den
fremadskridende kvindebevægelse og vore digteres arbeider gir hende haap og
820 mot. Hun faar luft under vingerne, hun faar stort overblik. «En umaadelig
fremtid ligger for kvinderne, en fremtid der vil give verden en anden skikkelse.»
Hun gjentar: «En umaadelig fremtid ligger for kvinderne. Hos os har man
begyndt at give os ret til arbeide, lønnen vil følge efter.» Men eftersom hun
stirrer utover blir skyggerne sterkere og truende igjen. Hvad nytter de ytre
825 reformer, hvad nytter det at bygge paa moradsig grund. «Det er for nøden i
dybet vore øine trønger at oplades, og den virkelige, den dybeste nød er det som
ligger moralsk nedbrudt og trønger til at reises.»

Det er i sin sterke bok Fra de Stummes Leir hun taler saa. Hun studerer
830 menneskelige dokumenter, gammel litteratur og ny og stiller spørsmålet: Hvad
er I værd, hvad sier I om kvinden? En ensidig bedømmelse vil man si. Nuvel,
litterært set er det ensidig, men se hvad denne uavladelige boring fra én side har
hentet op fra bunden av falske domme, uægte værdier, grusomme
kjendsgjæringer, og hvad dette uavladelig skarpe lys fra samme kant har vist av
835 forskyvninger i den hele samfundsbygning. Og se om man ikke maa sande
hendes ord: Der er en verden historisk uret at sone.

I neste bok Mod Strømmen holder hun sig paa samme oparbeidede grund.
Med den er hun naad frem til 80 aarene. Hvad hun senere har skrevet, spredt i
840 pressen, vilde samlet gi det interessanteste vidnesbyrd om, hvor ivrig hun
arbeider med kvindesak i helt moderne forstand: økonomisk, moralsk, socialt,
politisk.

Hendes sidste artikel sendte hun Nylænde fra dødsleiet.

845

Her er den:

En sen, men fornøden redegjørelse

850 I den af min søn bureauchef Collett udgivne beretning om festen den 23. jan.
93, omtales ogsaa den stilling, jeg skulde have indtaget i den Welhaven-
Wergelandske feide. Alle beretninger hentede fra blade og hvorsomhelst fra er
enige om, at jeg med liv og sjæl havde sluttet mig til modstanden, det
Wergelandsfienske parti, eller som det etsteds heder «med varmeste sympathi»
855 skulde jeg have sluttet mig til dette.

Dette beror paa en fuldstændig feiltagelse, der vel nærmest er bevirket ved, at jeg
senere ægtede et medlem af partiet. I stridens mest brændende tid sluttede jeg
mig som naturligt er til den sag, som var bleven en familiesag, og den
860 skaanselløse maade, hvorpaa modpartiet førte den, skulde ikke lokke mig over i
den anden leir. Personlige grunde skulde heller ikke virke dertil, da jeg dengang
havde liden berøring med hovedstaden.

Striden var imidlertid betydelig afdæmpet, da jeg i 1839 forlovede mig med
865 Collett. Han var ikke den mand, som skulde skræmme fra en saadan
forbindelse. En eneste gang mente jeg have grund til frygt, hvilket havde tilfølge,
at jeg i en udførligere skrivelse foreslog ham at bryde vor forbindelse. De breve,
der omhandler dette, bevarer jeg endnu.

870 Der var dog ikke nogen grund til frygt. Ved vort giftermaal i 1841 var feiden
saagodtsom forstummet. Vore drabelige partiførere fra 30aarene havde
forvandlet sig til hyggelige selskabsmænd, gjæstfri værter for deres gjæster, hvem
disse saa var, der spurgtes ikke om, til hvilket parti de hørte eller havde hørt.

875 Og Henrik var flyttet til byen som værdig ægtemand. Ja Henrik! Det
smerteligste for mig var, at han delte misforstaaelsen. Vistnok lod han mig aldrig
paa nogen saarende maade føle det, men som en frafalden stod jeg dog for ham,
og ligeoverfor ham var jo ingen forklaring mulig. Faktum var der: et ægteskab
med en modstander.

880

Ak, min broder, her i livet var ingen forstaaelse mulig, men jeg skal gjøre alt - alt
- for at afsone den sorg, jeg har forvoldt Dig.

16-2-95.

Camilla Collett.

885

I 1882 sender fru Collett en skisse av sit liv til en fransk forfatter, som har anmodet hende om det. Den slutter saa:

890 «Jeg er bleven gammel og træt og staar nu pludselig ved maalet. Jeg er hverken misnøiet eller glad, jeg er bare træt. Jeg angrer intet av hvad jeg har skrevet, en senere slegt faar dømme det.»

895 Jeg synes det er noksaa underlig, at det er efter den tid jeg lærte fru Collett at kjende.

I 1884 skrev jeg i «Nyt Tidsskrift» noen artikler om «Kvindesakens stilling og nærmeste opgaver i vort land», hvor jeg søker at trække op linjerne for det arbeide som bør sættes igang. Jeg viser hvad der har forberedt jordbunden og
900 nævner Camilla Collett baade først og sidst. Strax kom der bud fra hende. Hun var glad og taknemlig for hvad jeg havde skrevet, varm i sin ros. Selv var hun træt og færdig, sa hun da ogsaa til mig. Hun talte dengang om det med vemod og uten bitterhet. Fik hun nu bare ordnet sine papirer, saa hun rolig kunde gaa bort. Men hun var ikke legemlig frisk dengang.

905 Men trætheten var om ikke længe blæst bort fra hende. Hendes aktivitet vaagnet igjen. Det var ogsaa meget stimulerende luft. Kvindesaksiderne begyndte nu at søke sig praktisk utslag. En forening, Norsk kvindesaksforening, blev stiftet. Camilla Collett blev valgt til æresmedlem.

910 Folk har hat det travelt med at snakke om, at kvindesaksforeningen senere ikke tok op Camilla Colletts arbeide, og at hun ikke sympatiseret med vort arbeide. Intet kan i og for sig være usandere. Men allikevel var der paa en vis grunde til at de rygter kom ut. Der kom adskillig frem i pressen som nok kunde saare hende, og flere sammenstøtende begivenheter like efter kvindesaksforeningens stiftelse virket uheldig. Saa fik fru Collett det indtryk, at baade foreningen og publikum i det hele nu var færdig med hende, syntes hun var et tilbakelagt stadium. Fra de
915 aar skriver sig flere av hendes bitre uttalelser i breve og samtaler og ogsaa paa tryk, at man syntes man var kommet forbi hende, skjønt man ikke var naad hvor hun stod, at de ytre reformer hadde man forset sig paa og glemt det væsentlige. Ogsaa jeg har triste breve fra hende fra den tid. Det var da «Nylände» skulde utkomme, og jeg hadde skrevet til hende om bidrag og medarbeiderskap.

Det var bitre ord hun svaret: «Nei», sier hun, «jeg er færdig og afskediget, jeg

kan just ikke sige i naade. De har fremtiden for Dem. Ved at optræde i Deres blad vilde jeg tage mig du som en uhyggelig gjenganger» o.s.v. Men det varte ikke længer end til jeg fik sendt hende det første hefte, saa kom ogsaa hendes sympati, som siden aldrig forlot det. Det er den aller bedste ven bladet har hat.

930 Naturligvis hadde de yngre meget at lære og erkjende. Og ogsaa Camilla Collett hadde noget at erkjende og lære at forstaa. Det gjør hende jo bare større, at hun i den alder hadde den utviklingsevne. Og følgen var at vi møttes i det inderligste møte.

935 Vi hadde jo hørt «ropet over murene» - og derfor besluttet: murene skal nedrives og de fangne utfries. Da maa en ogsaa begynde utenifra. - Og snart viste det sig at vi bare hadde fundet nye utgangspunkter og veie ind til det væsentlige. Ja, Camilla Collett blev med i alt, hun skrev indlæg for kvindestemmeret og andre praktiske reformer baade i «Nylænde» og dagspressen. Og mer og mer fik
940 hun da ogsaa føle, at vi ikke var færdig med hende.

Og den fest som gaves for hende paa hendes ottiaarsdag 1893 blev for hende en straalende begivenhet. Hendes taknemlighet, især mot prof. Dietrichson, som hadde faat den istand - var umaadelig. Hun talte mest om hvor festen vilde ha
945 betydning for sakens vext. Her overvurderet hun. Og hun syntes nok senere at stemninger og begivenheter efter festen ikke svarte til den. Ak nei, mange hadde samlet sig, som naar festdagen var over hadde glemt det hele eller endog gjerne begyndte stenkastningen igjen efter hendes og vort arbeide.

950 Prof. Dietrichson har skrevet en vakker karakteristik som avslutter Camilla Colletts samlede verker. Men han slutter med en paastand som efter min mening er vildledende. Han taler ogsaa om det ytre og indre arbeide, han mener Camilla Collett tok feil dengang hun sa, at det ytre og indre arbeide ikke hadde gaat haand i haand, og forsaavidt er jeg enig. Men han fordeler det saaledes: de
955 andre holder paa med alt det ytre arbeide, som endnu ikke er avsluttet, men fru Collett har alene utført alt arbeidet indenfra. Nei, kunde hun blit færdig med det, saa hadde hun ikke været den personlighet hun var, saa hadde det ikke været saa stort det hun var gaat ivei med. Nei, hun begyndte, vi fortsætter møisommelig dette arbeide, saa tungt gaar det at smelte hjerternes haardhet. I
960 forhold til det er fremgangen i de ytre reformer, saa smaat det kan synes, dog betydelig.

I kortelig repetition er Camilla Colletts forhold til saken dette: Helt fra det

965 første hun skriver ser vi hendes kvindesaksarbeide i spire. Det er forholdet
mellem mand og kvinde hendes tanke sysler med, det erotiske forhold,
forholdene i hjemmet. Det utvider sig mer og mer, hun ser det efter i
samfundet, hun ser der trænges reformer. Hun har fra begyndelsen ikke tænkt
970 sig en kvindereisning i den forstand den blev. Hun har som flere andre
menneskevenner ment at de herskendes, mændenes, sind skulde bløtgjøres, saa
de gjorde livet mer omhegnet og lykkelig og lyst for kvinderne, derved vilde
kvindernes evner komme bedre til sin ret, deres bedste egenskaper, under en
høiere kulturs varme, slaa ut i blomst til lykke for det hele. Da kvinderne selv
975 reiser sig ute i verden, ser hun paa det med opmerksomhet, med en vis
forstaaelse, ikke helt med sympati, hun undskylder det som blev regnet for
utvexter og excesser paa de amerikanske kvindemøter, hun forstaar grundene,
men hun ser ikke hjælpen der. Ulykken er at det er tvunget ind i kvindehænder,
sier hun. Men hun lærer snart at forstaa hvor litet der er at vente fra den kant
hun har set. Hun forstaar bedre det ensidig mandsstyrede samfunds fordærvelse.
980 Hun ser kvindeforfølgelsen, kvindenedrakkelsen i litteratur og liv. Hun ser
skjændelsesinstitutionerne. Og i sit brev til den store sædelighetsforkjæmper
Josephine Butler. «Ekko i ørkenen» 1879, uttaler hun disse ord: Det maa føre
til opløsning, til afgrunden, hvis ikke en almindelig energisk reisning fra de
undertryktes side kan forebygge det. Hvorledes skal redningen komme? «Ved at
985 befordre kvindernes frigjørelse helt og holdent. Ved at lade hende skrive sine
egne æreslove, ved at lade hende tage ansvaret ligeoverfor sin egen moralske
bevidsthed.» Og videre og videre gaar hun i at mane kvinderne. Men hun gaar
træt, ti kvinderne mangler indignationen, den hellige vrede. «Den allerstørste
nød er at bevidstheden om den største nød mangler.» Da møter hun den yngre
990 slegt hjemme - hvad der før er talt om.

Men den røde traad som gaar igjennem det hele og aldrig avskjæres, det er: plads
for følelsen, respekt for følelsen, ærbødighet for følelsen. Hendes følelse var
sterk av naturen baade i personlig fordring og i uendelig medfølelse. Hun og
995 Henrik Wergeland var ikke for ingenting bror og søster. Hun kan ikke taale at se
en blomst plukket istykker, et dyr plaget, og menneskelidelse og kvindelig lidelse -
hendes fortvilelse er, at man er avstumpet for den. Og hendes skjæbne uddypet
denne side af hendes natur. Men det stolteste det er, at denne skjæbne gav hende
kraft til at bli den kvindelige følelses tolk, følelsen i sit inderste væsen, og
1000 indblåse den mot.

Der reises mange mindesmerker nu i Norge. Om en tid vil man reise et prægtig

monument for Abel, det matematiske geni, representanten for den
1005 menneskelige tanke. Og man gjør ret. Men naar norske kvinder en dag faar reist
sit friluftsmonument for Camilla Collett, da vil hele folket kunne se hende, og
de vil forstaa: - Der staar monumentet for den menneskelige følelse.

1010

Kilde

1015 Nylænde. Tidsskrift for kvindernes sak. Utgitt og redigert av Gina Krog. Kristiania, 11. og 15. juni 1911. No.
11 og 12, s. 178-204.

Emner

Camilla Collett, Foredrag, Kvinner, Kvinnesak, Likestilling, Litteratur

URI

1020 <https://www.virksommeord.no/tale/camilla-collett>

1025

1030

1035

1040